

כָּבֵד פֶּה וְכִבְדֵּ לְשׁוֹן, עֶרְל שְׁפִתַיִם

וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: בֹּא דַבֵּר אֶל־פְּרַעֲה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְיִשְׁלַח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרְצוֹ: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי ה' לֵאמֹר הֲנִי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמְעֵנִי פְרַעֲה וְאֲנִי עֶרְל שְׁפִתַיִם: (שמות ו י-יב).¹

שמות רבה פרשת שמות, פרשה א סימן כו

"ויוגדל הילד" ... היה גדל שלא כדרך כל הארץ. "ותביאהו לבת פרעה ויהי לה לבן" - היתה בת פרעה מנשקת ומחבקת ומחבבת אותו כאילו הוא בנה, ולא היתה מוציאתו מפלטרין של מלך. ולפי שהיה יפה, הכל מתאווים לראותו. מי שהיה רואהו, לא היה מעביר עצמו מעליו. והיה פרעה מנשקו ומחבקו והוא נוטל כתרו של פרעה ומשימו על ראשו, כמו שעתיד לעשות לו כשיהיה גדול ... והיו שם יושבים חרטומי מצרים ואמרו: מתייראים אנו מזה שנוטל כתרך ונותנו על ראשו, שלא יהיה זה אותו שאנו אומרים שעתיד ליטול מלכות ממך. מהם אומרים להורגו מהם אומרים לשורפו. והיה יתרו יושב ביניהם, אמר להם: הנער הזה אין בו דעת, אלא בחנו אותו והביאו לפניו בקערה אחת זהב וגחלת. אם יושיט ידו לזהב, יש בו דעת והרגו אותו. ואם יושיט ידו לגחלת, אין בו דעת ואין עליו משפט מות. מיד הביאו לפניו ושלח ידו ליקח הזהב. ובא גבריאלי ודחה את ידו ותפש את הגחלת והכניס ידו עם הגחלת לתוך פיו ונכוה לשונו, וממנו נעשה כבד פה וכבד לשון.²

ספרי במדבר פיסקא קלח

ר' אלעזר בן עזריה אומר: בארבעה מקומות בקש משה לפני הקב"ה והשיבו על שאלותיו. כיוצא בו אתה אומר: "וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים" (שמות ו יב) אמר לפניו: הודיעני נא אם אתה גואלם ואם לאו. עד שהשיבו המקום על שאלותיו, שנאמר: "עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו" (שם א). כיוצא בו אתה אומר: "ויצעק משה אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה" (במדבר יב ג), שאין תלמוד לומר "לאמר", מה תלמוד לומר לאמר? אמר לפניו: הודיעני נא אם אתה רופא אותה אם לאו. עד שהשיבו הקב"ה על שאלתו, שנאמר: "ויואמר ה' אל משה ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים" (שם יד). כיוצא בו אתה אומר: "ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר" (דברים ג כג), שאין תלמוד לומר "לאמר", מה תלמוד לומר "לאמר"? אמר לו: הודיעני אם אכנס לארץ אם לאו. עד שהשיבו המקום: "ויואמר ה' אליו רב לך" (שם כו). אף כאן, שאין תלמוד לומר

¹ וחוזרת טענה זו של משה בהמשך הפרק, בפסוק ל: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי ה' הֲנִי אֲנִי עֶרְל שְׁפִתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פְּרַעֲה". כל זאת, לאחר שכבר בפרשה הקודמת, בסירובו המתמשך לקבל על עצמו את השליחות במעמד הסנה, כבר אמר משה: "כִּי אֲדַבֵּר אֵלַי שְׁפִתַיִם אֲנִי גַם מִתְמַלֵּם גַּם מֵאֵז דְּבַרְךָ אֶל־עַבְדְּךָ כִּי כְבֹדֶךָ וְכִבְדֶּךָ לְשׁוֹן אֲנִי" (שמות ד י). שלוש פעמים חוזר משה על המגבלה שלו כאיש כבד פה וכבד לשון, גם אחרי שהקב"ה עונה לו: "מִי שֶׁם פֶּה לֹא־דָם או מִי־שׁוֹם אֶלֶם או חֶרֶשׁ או פֶּקֶח או עֹר הֲלֹא אֲנִי ה': וְעַתָּה לֵךְ וְאֲנִי עִם־פִּיךָ וְהוֹרִיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר" (שמות ד יא-יב), גם אחרי שנאמר לו שאהרון אחיו יהיה לו לפה (שמות ד טז). לא נתעכב כאן על סירובו של משה לשליחות בטענות מטענות שונות, אם נהג כשורה או לא, שהרי המקרא אומר: "ויחר אף ה' במשה וכו'" (שמות ד יד). ראה מאמר חז"ל בגמרא ברכות ז ע"א: "כשרציתי לא רצית, עכשיו שאתה רוצה - איני רוצה. רק נעמיק בביטוי "כבד פה", "כבד לשון", "ערל שפתיים" ודומיהם בהקשר עם משה ואולי גם מעבר לו.

² זו האגדה על משה כבד הפה שרבים מאיתנו ספגו בילדותם - מבחן הזהב (בנוסחאות אחרות אבן יקרה, אודם) והגחלת. ראה נוסח נוסף שלה באוצר המדרשים (אייזנשטיין) ויושע עמוד 149, שם מספר משה את האירוע בגוף ראשון ומציין אותו כאחת מהתשועות שעשה לו הקב"ה: "וכשהייתי בן שלש שנים הלבישה אותי בת פרעה בגדי צבעונין ושגרה אותי לאביה, וכשראה אותי פרעה שהייתי נאה לקחני בחיקו, ונטלתי הכתר מעל ראשו ושמתני אותו בראשי. והיו יושבין לפניו כל חרטומי מצרים וחכמיה ואמרו לו: תינוק זה שנטל הכתר מעל ראשו ונתנו בראשו, מתייראין אנו שלא יהא אותו שעתיד להוציא מלכות זו מידך. מהם אומרים להרגני בחרב ומהם אומרים לשרפני, עד שענה אחד מהם ויתרו שמו, ואמר: תינוק זה אין בו דעת, אלא אם רצונך אומר לפניך דבר אחד, לפני הילד הזה דינר זהב וגחלת של אש. אם ישלח ידו ויקח הדינר תדע שיש בו דעת ותעשה ממנו משפט, ואם ישלח ידו ויקח הגחלת תדע שהוא נער ואולת קשורה בלבו ותניחהו. כששמע פרעה ועבדיו דבר זה, כשר הדבר בעיניהם ויעשו כן. ושמו הדינר והגחלת במזרק אחד, ואני רציתי ליטול הדינר, ובא גבריאלי ודחף ידי לתוך הגחלת ונטלתיה והכנסתי לתוך פי, ובשביל זה אני ערל שפתיים". באשר ליתרו, לא ברור אם הוא מסמל כאן את האיש הטוב שניסה להציל את משה, או שמא ניסה להכשילו. אך מה שברור הוא, בחיבור האגדה והמקרא, שיתרו נתן מקלט למשה הבורח מפרעה (שמות רבה ד ב, ראה שם הקשר עם יעל וסיסרא), וזכה במשה כבד הפה כחתן לבתו. וכשפגש אותו במדין נזכר או לא נזכר באירוע בארמון פרעה. באשר לפרעה, הילד שהיה מנשק ומחבק ונכוה בפיו, לא בא כנבואת חרטומים ליטול את כתרו, אבל בא ליטול את סמכותו וכוחו להמשיך לשלוט בעבדיו העברים. באשר למשה, אפשר שההיסוס לקבל על עצמו את השליחות והסירוב ההתייצב לפני פרעה, קשורים במאורע הטראומתי שעבר כילד ושעשה אותו כבד פה וכבד לשון. מה אני מתבקש, חושב משה, לחזור לאותו ארמון ועם אותו המום? ראה דברינו [איש מצרי](#) בפרשת שמות.

"לאמר", מה תלמוד לומר "לאמור"? אמר לו: הודיעני נא אם ממנה אתה עליהם פרנסים ואם לאו. עד שהשיבו המקום: "קח לך את יהושע בן נון".³

מדרש תנחומא (בובר) פרשת ויקרא סימן ד

... ומשה ברח מן השררה. בשעה שאמר לו הקב"ה: "לכה ואשלחך אל פרעה וגוי" (שמות ג י), - "ויאמר בי אדני שלח נא ביד תשלח" (שמות ד יג). אמר ר' לוי: שבעת ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה לשלחו, והוא משיבו: "שלח נא ביד תשלח", שנאמר: "ויאמר משה אל ה' לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי" (שמות ד י). א"ל הקב"ה למשה: חייך, סופך לילך. כיון שהלך ואמר: "כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי וגוי" (שמות ה א), אמר אותו רשע: "מי ה' אשר אשמע בקולו" (שם שם ב). התחיל משה אומר: אני כבר עשיתי שליחותי. הלך וישב לו. אמר לו הקב"ה: ישבת לך? "בוא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את בני ישראל מארצו" (שמות ו יא). על כל דבור ודבור: לך אל פרעה, השכם בבוקר. ללמדך שהיה בורח מן השררה.⁴

רש"י שמות פרק ד פסוק י

כבד פה - בכבידות אני מדבר, ובלשון לעז בלבי"ו [גמגמן].⁵

³ כבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו ['פקוד ה' איש על העדה](#) בפרשת פנחס וכאן רק נחזור על מה שקשור לנושא שלנו. המדרש מרכז את ארבעת המקרים במקרא בהם משה פונה לקב"ה בלשון: ויאמר, וידבר, ויצעק וכו' עם התוספת "לאמור". תוספת זו היא לכאורה עזות פנים שהרי "לאמור" מצוי בד"כ בכיוון ההפוך, בדברי ה' אל משה או בני ישראל "לאמור". ומתוך הארבעה, שניים הם קשים יותר משום שהם מתחילים במילה "וידבר" שהיא לשון בוטה וקשה: "אין וידבר אלא לשון עז" (ילקוט שמעוני מטות רמז תשפה, רש"י שמות לב ז ועוד). ומשניהם, הדיבור של משה, בפרשת פנחס שם מצוי מדרש זה, בדאגה למינוי הירוש, הוא לכאורה קשה עוד יותר: "וידבר משה אל ה' לאמר". זאת, הן בגלל המילה "אל" והן בגלל הסימטריה ההפוכה עם הפסוק השכיח: "וידבר ה' אל משה לאמר" (ספרנו 70 כאלה בתורה). וכדברי מדרש ספרי זוטא בפרשת פנחס סימן טו: "אין בכל התורה כולה וידבר משה אל ה' לאמר" אלא כאן". אבל לנו נראה שזו שבפרשתנו קשה עוד יותר. אמנם הלשון כאן הוא: "וידבר משה לפני ה' לאמר" - "לפני" משמע רך יותר מאשר "אל", אבל זה שבפרשת פנחס בא כעניין חדש ועצמאי, ואילו כאן, באים דברי משה בתגובה לדברי ה' אליו. בפסוק הקודם יש דיבור חזק וברור למשה, ולא בפעם הראשונה: "וידבר ה' אל משה לאמר: בא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את בני ישראל מארצו". ומשה עונה בדיבור משלו: "וידבר משה לפני ה' לאמר" וחוזר ומזכיר את עובדת היותו ערל שפתיים. "וידבר" כנגד "וידבר". זאת ועוד, הרי דברים אלה כבר נאמרו ע"י משה בסנה, אז מדוע הוא חוזר ומזכיר אותם שוב כאן? האם הניסיון הלא טוב עם בני ישראל ובהופעתו הראשונה לפני פרעה בסוף פרשת שמות, המחיש למשה שאכן כבודות פיו היא בעוכריו? ומה עם הבטחת הקב"ה שאהרון יהיה לו לפה? ננסה להתחקות אחר המדרשים והפירושים לכבודות הפה של משה ואולי נמצא פנים רכות ומאירות יותר.

⁴ בין שליחות אחת לשנייה, בין דיבור לדיבור, משה כל הזמן עוצר ואף פעם לא חושב שהשליחות היא ג'וב לכל החיים - בורח מן השררה במלוא מובן המילה. ועל כך כבר עמדנו בדברינו [הקריאה למשה](#) ובדברינו [דעה קניית מה חסרת, דעה חסרת מה קניית](#) בפרשת ויקרא. אך כאן, נראה שיש למדרש זה גם משמעות בהקשר לנושא שלנו ובהקשר לדיבור הקשה שראינו במדרש הקודם. האזכור החוזר בפרשתנו של כבודות הפה וערלות שפתיו של משה, היא תוצאה של שליחות חוזרת וחדשה. השליחות הראשונה, זו שמשה הסכים לה מדלית ברירה ואשר לוותה בהבטחות הקב"ה: כי אהיה עמך, ואנכי אהיה עם פוך, אהרון יהיה לך לפה ועוד, שליחות זו הסתיימה בעיני משה. הוא עשה את שליחותו, הוא זעק את הזעקה הגדולה: "והצל לא הצלת את עמך" (דברינו [הנתונים](#) [תחת הבנין](#)), ויושב כעת בצד. כאשר בא אליו הקב"ה ומצווה עליו להמשיך בשליחות, שזו מהות פרשתנו בהשוואה לפרשת שמות מהשבוע שעבר, חוזר ומזכיר משה את כבודות לשונו והפעם גם עם הוכחה בשטח שהנה זה לא עזר. הנה פרעה לא שמע אליך ואלי וגם בני ישראל שבתחילה שמעו, נשמטו והלכו להם והתיאשו. משמע שהדיבור שלי, אומר משה, הוא הבעיה, ועל"פ, אינו עובד. אגב הדגש על ענוותנותו של משה שתמיד בורח מהשררה, נראה שמדרש זה מסביר יפה את החזרה של משה על כבודות פיו ולשונו בפרשתנו, וגם מציג את פרשת וארא מול פרשת שמות - את השליחות השנייה מול הראשונה ואת הפסק ביניהן. ועדיין לא הסברנו מה היא כבודות הפה והלשון של משה, מהי עורלת הלשון.

⁵ נעשה אתנחתא במדרשים ונפנה מעט אל פרשני המקרא. רש"י מבין שכבודות הפה והלשון היא בפשטות מום פסי. ראה דבריו גם על ערל שפתיים בפרשתנו: "ערל שפתיים - אטום שפתיים". אפשר לקשר זאת עם המדרשים על ארבע העורלות: באזון, בפה, בלב ובגוף (בראשית רבה מו ב ורבים). ראה גם תנא דבי אליהו פרקי הירידות (איש שלום) פרשה ב: "אמר לפניו: ריבונו של עולם, הלא אמרת לי ג' וד' פעמים! אני אין בי כח, אני פגום בלשוני". אבל נישאר בפרשני המקרא ונצטרף את פירוש אבן עזרא לרש"י ואלה דבריו: "גם מאז דברך מעת דברך, כמו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך (שמות ה, כג), כי לא סר כובד לשונו, רק נשאר כאשר היה. והאומר ששכח לשון מצרים איננו נכון, כי הוא אומר ב' דברים: כבד פה, וכבד לשון. ועוד, נלמוד מתשובת השם מי שם פה לאדם, או מי ישום אלם, שאינו מדבר על לשון מצרים, רק ככה נולד שהיה כבד פה שלא היה יכול להוציא אותיות השפה וכל אותיות הלשון, רק קצתם היה מוציאם בכבוד. וזהו טעם אנכי אהיה עם פוך והוריתך, אמר שירוננו אשר ידבר מלות, שאין שם מאותיות הכבודות על פיו". וכך גם פירוש רבינו חננאל שמסביר מה היה בדיוק המום של משה: כבד פה - "שלא היה צח הדיבור באותיות זרס"ץ שהן אותיות השיניים". וכבד לשון: "גם לא באותיות הלשון שהן אותיות דטל"ת". כך נראה שגם רמב"ן מבין, שאמנם לא מפרט מה בדיוק היה המום של משה, אבל אומר דברים ברורים בפירושו לשמות ד י: "ועל דרך הפשט יאמר כי אני כבד פה גם מתמול גם משלשום, כי מנעורי הייתי כבד פה, אף כי עתה כי אני זקן. וגם מאז דברך היום אל עבדך, כי לא הסירות כבודות פי בצוותך אותי ללכת אל פרעה לדבר בשמך, ואם כן איך אלך לפניו. והנה משה מרוב חפצו שלא ילך, לא התפלל לפניו יתברך שישיר כבודות פיו. אבל טען אחרי שלא הסירות כבודות פי מעת שדברת לי ללכת, אל תצוני שאלך, כי לא יתכן לאדון הכל לשלוח שליח ערל שפתיים למלך עמים".

רשב"ם שמות פרק ד פסוק י

כי כבד פה וכבד לשון אנכי - איני בקי בלשון מצרים בחיתוך לשון, כי בקטנותי ברחתי משם ועתה אני בן שמונים. וכן מצינו ביחזקאל, שמי שאינו בקי בלשון המלכות קרוי כן, דכתיב: "וַיֹּאמֶר אֵלַי בְּרָאָם לְדַבָּא אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְדַבְּרָתְךָ בְּדַבְּרֵי אֲלֵיהֶם: כִּי לֹא אֶלְעַם עִמָּקֵי שְׂפָה וְכַבְּדֵי לְשׁוֹן אֶתְּהָ שְׁלוּחַ אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל: לֹא אֶל־עַמִּים רַבִּים עִמָּקֵי שְׂפָה וְכַבְּדֵי לְשׁוֹן אֶשְׁר לֹא־תִשְׁמַע דְּבָרֵיהֶם וְגו' " (יחזקאל ג ד-ו).⁶ וכי איפשר נביא אשר ידעו השם פנים אל פנים וקיבל תורה מידו לידו היה מגמגם בלשונו? ואין דבר זה בדברי התנאים והאמוראים. ואין לחוש לספרים החיצונים.⁷

פסיקתא דרב כהנא פסקא טז - נחמו

"אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחביריך" (תהלים מה ח) ... ר' עזריה בשם ר' יודה בר' סימון פתר קריה בישעיה. אמר ישעיה: מטייל הייתי בבית תלמודי ואשמע את קול ה' אומר: "את מי אשלח ומי ילך לנו" (ישעיה ו ח), אמר: שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס. א"ר פנחס: למה נקרא שמו עמוס? שהיה פסילוס בלשונו.⁸ אמרו: הניח הקב"ה את כל עולמו ולא הישרה שכירתו אלא על הדין פסילוסא, על הדין קטיע לישנא.⁹

מדרש תנחומא פרשת דברים סימן ב

... בוא וראה, כשאמר הקב"ה למשה: "לך ואשלחך אל פרעה". אמר לו משה: בִּינָא אתה מעביר עלי!¹⁰ "לא איש דברים אנכי". אמר לו: שבעים לשון עומדין בפלטרין של פרעה, שאם יבוא אדם אחד ממקום אחר, מדברים עמו בלשונו. ואני הולך בשליחותך, והם בודקין אותי לומר שאני שלוחו של מקום, וגלוי לפניהם שאיני¹¹ להשיח עמהם, אין שוחקין עלי לומר: ראו שליח של מי שברא העולם ואת כל הלשונות אינו יודע לשמוע ולהשיב?! הוי: בינא, "לא איש דברים אנכי".¹²

⁶ הקב"ה שולח את יחזקאל לדבר אל עם ישראל שאת שפתם הם מבינים והוא את שלהם, ולא אל הגויים שאין הוא בקי בשפתם (ועדיין בני ישראל לא ישמעו אליו, כפי שהוא ממשיך שם, אך זה משום שהם: "חֲזַק־מִצַּח וְקִשְׁיִלֵב הָמָּה" ולא משום שהם לא מבינים אותו). מקור זה ביחזקאל הוא האזכור היחיד בכל המקרא, חוץ ממשה, של כבודות לשון ורשב"ם מסתמך עליו להוכיח את שיטתו.

⁷ דווקא רשב"ם שבמקומות רבים דבק בפשט המקרא גם כנגד דברי חז"ל, נצמד הפעם לכך שבדברי התנאים והאמוראים לא נזכר עניין כבודות הלשון הפיסולוגית של משה, הוא מתעלם מהמדרשים שבהם נזכר עניין זה, כגון שמות רבה שמשה נכוה בלשונו, ומייחס את כל עניין גמגומו של משה לספרים חיצוניים. פרשני רשב"ם מפנים כאן לספר ימי הביניים דברי הימים של משה, ספר שבמקום אחר, בפירוש לאשה הכושית שמשה לקח (במדבר יב א, בדברינו [האשה הכושית](#) בפרשת בהעלותך), מקבל רשב"ם כמקור לגיטמי. על סתירה זו ברשב"ם יעמדו החוקרים, לנו חשוב פירושו כאן שחס וחלילה לומר על נביא שה' ידעו פנים אל פנים וקיבל מידו את התורה שהיה מגמגם. (למה בעצם לא? האם זה קשור למעלות של הנביאים כשיטת הרמב"ם במורה נבוכים ובשמונה פרקים?). גם חזקוני בפירושו לפסוק מצטרף לשיטת רשב"ם ואומר: "כי כבד פה, לפי שברחתי ממצרים בקטנותי ועכשיו בן שמונים שנה אנכי וכבר שכחתי לשון מצרי. אבל אהרן לא זז משם וידע לשונם". משה שכח לדבר מצרית באופן רוטו וצח. זה כל העניין. אבל גם זה מצוי במדרשים שלהלן ורשב"ם לא רואה בהם סיוע או לא רצה להזכיר או לא הכיר אותם.

⁸ ובמקבילה בויקרא רבה פרשת צו, פרשה י סימן ב: "שהיה עמוס בלשונו".

⁹ האם לא הכיר רשב"ם את המדרש הזה? אם לא את פסיקתא דרב כהנא, אז לפחות את המקבילה בויקרא רבה! אמנם, אמרו חכמים בגמרא נדרים לח ע"א: "אין הקב"ה משרה שכירתו אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו, וכולן ממש". וכן בדומה בגמרא שבת צב ע"א: "אין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ובעל קומה", וגם שם הלימוד הוא ממש, אבל מי אמר שלא על אדם בעל מום או מכווער? ראה הדיון בגמרא נדרים נ ע"ב בין בת הקיסר לרבי יהושע בן חנניה שתמהה: תורה מפוארה בכלי מכווער! ומה ענה לה ר' יהושע על שמירת היין בכלי חרס או בכלי זהב.

¹⁰ נראה שחסר כאן הציטוט מהמקרא: "בי אדוני" שאותו הוא בא לפרש. בי אדוני כפשוטו הוא לשון בקשה והכנעה. וניתן לדרוש אותה בפשטות כפי שעושה זאת מדרש שכל טוב שאומר: "בי הסרחון נתלה שאני כבד פה ואיני כדאי להיות שלוחך". אבל מדרש זה מעדיף לקשר את "בי" למילה היוונית בייא. הפירוש הבסיסי של בייא, עפ"י Jastrow הוא מס - מס דרכים, אך המשמעות הכללית של המילה היא עוול או חמס. בייא אתה מעביר עלי - אתה עושה לי עוול. ראה בראשית רבה צג סימן ו: "בי אדוני - בִּינָא אתה מעביר עלינו" - דברי יהודה בנאומו ליוסף בתחילת פרשת ויגש. וכן בשמות רבה כז ט: "... נתמנה אדם בראש ונטל טלית... כל טורח הצבור עליו. אם ראה אדם מעביר בִּינָא על חברו או עובר עבירה ולא ממחה בידו, הוא נענש עליו. ביטוי זה שכח למדי בספרות חז"ל".

¹¹ איני יודע, או איני יכול.

¹² וכן הוא במדרש אגדה (בובר) שמות פרשת שמות פרק ד סימן י: "לא איש דברים אנכי, אמר לו: יודע אני כי ע' לשונות בפלטון של פרעה. שאם יבוא שליח מאיזה מקום שיהיה, משיחים עמו בלשונו. ואני הולך בשליחותך, והם בודקין אותי לומר שאם אני שלוחך גלוי וידוע לפניך שאיני יודע להשיח עמהם". ובקטעי מדרשים - גניזה (מאן) יג. דרשה שלמה ממדרש ילמדנו עמוד קב: "אמר משה לאלקים: ריטורס שעומדים לפני פרעה יודעין שבעים לשון. שאם יבוא פרופוטיס מכל מקום, יהוא יודעין להסיח עימו. ואני עוד לשון אחד שאני יודע שאינו יוצא ידיו, אלא כבד פה וכבד לשון אנכי". ובמדרש שכל טוב (בובר) פרשת שמות פרק ד סימן י: "כי כבד פה וכבד לשון אנכי. אמר לפניו זה ד' ימים שנדברת עמדי ועדיין אני כבד פה, שאיני יכול לדבר צחות לשון

מסכת מנחות דף סה עמוד א

דאמר רבי יוחנן: אין מושיבים בסנהדרין אלא בעלי חכמה, בעלי מראה, בעלי קומה, בעלי זקנה, בעלי כשפים, ויודעים שבעים לשון, שלא תהא סנהדרין שומעת מפי התורגמן!¹³

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק ו

השיב משה ואמר לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אני נביא בן נביא מספק ספיקות נכנסתי לדברך.¹⁴ פרעה רשע בן רשע ומצרים מרודים בני מרודים, היאך יכנסו לדברי? א"ל: אתה דבר בלשון הקודש כמלאך, ואהרן אחיך ידבר בלשון מצרי, שנאמר: "ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך" (שמות ז א).¹⁵ ... השיב משה ואמר לפני הקב"ה: אתה אומר לי לך הוציא ששים ריבוא בני אדם מתחת סבלות מצרים ומתחת שיעבודן של מצרים. אילו על ק' בני אדם או על ק"ק¹⁶ בלבד אתה אומר לי הדבר, עדאין¹⁷ קשה לי מאד. אילו חתרתיה בהם שנה או שנים לפני הדבר, כבר היה הדבר עשוי.¹⁸ אלא מאחר ששיעבדו בהן מאתים ועשר שנים, עכשיו יאמר לי פרעה: מי שְׁעָבְדוּ עָבְדוּ עשר שנים ולא מיחה בו כל בריה, יבוא אחר ויוציאו מתחת ידו? או מי שעבד הכרם עשר שנים ולא מיחה בו כל בריה, יבוא אחר ויוציאו מתחת ידו? ריבונו של עולם, כבדים ומכובדים דברים הללו שאתה אומר לי: "כי כבד פה וכבד לשון אנכי".¹⁹

מדרש תנחומא פרשת דברים סימן ב

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" (דברים א א) - אמרו ישראל: אתמול אמרת: "לא איש דברים אנכי" ועכשיו אתה מדבר כל כך!²⁰ אמר ר' יצחק: אם אתה, חייך, שְׁנָה את התורה והתרפא.²¹ משה כבר למד

פלטין, דהיינו לשון מלכות". וכן הוא במדרשים רבים נוספים שכבד פה הוא עניין של צחות הלשון והדיבור. אך הגדיל מכולם, מדרש שכל טוב (בובר) פרשת שמות - וארא פרק ו סימן ל, שאומר: "הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה - אמר לפניו: ריבונו של עולם, אם אני הולך אצל פרעה כך, הרי הוא אומר וכי לא היה לו לשלח לי עבד שהוא טוב ממך, ומבזה אותי ואינו שומע לי ויש חילול השם בדבר". אם משה לא ידבר אל פרעה בשפה שהוא מבין, במצרית צחה וגבוהה, בשפה המדוברת בפלטין של מלך, לא רק שפרעה לא ישתכנע, לא רק שהשליחות תיפגם, אלא יהיה בכך חילול השם! כל המדרשים האלה יכולים להיות סיוע לשיטת רשב"ם, שלא מדובר במום, אלא בחוסר שלימות ויש שוב לתמוה מדוע לא הסתייע בהם. האם לא רצה? האם לא הכיר אותם?

¹³ אחרי הדברים לעיל, לא יכולנו שלא להביא מקור זה, גם אם הוא סוטה מעט מהנושא שלנו. הדרשה לידע של שבעים לשון, כחלק ממדע וחכמה כללית, היא ביסוד בית הדין הגדול. ומשה הוא חלק מהסנהדרין הראשון בעם ישראל. ראה תוספתא מסכת סנהדרין (צוקרמאנדל) פרק ג הלכה ט: "ר' יהודה אומר: סנהדרין של שבעים ומשה עמה מן המניין". ראה דברינו [אלדד ומידד](#) בפרשת בהעלותך, על הסנהדרין הראשון בתולדות עם ישראל בראשותו של משה. אך שם משה לא מעיר דבר על כבודות פיו. האם נתרפא בינתיים? האם חזרה אליו ידיעת השפה המצרית ואחרות?

¹⁴ אני משה בנו של עמרם גדול הדור (סוטה יב ע"א, שמות רבה א יט, חפשי המדרשים בהם מכונה משה "בן עמרם") בקושי משתכנע מדברך, אז איך ישתכנע פרעה? עדיין משה בסירובו ללכת לשליחות!

¹⁵ גם מדרש זה יכול להצטרף לדברים הקודמים. לא מדובר בגמגום מבייש אלא בצחות לשון, בפרט צחות לשון המלכות - מצרית. אתה משה תדבר בלשון הקודש, נְאֻה וגבוהה ותאמר בלשון המקרא: "שלח את עמי ויעבדוני!" מי מעבדי פרעה שיוודע שבעים לשון - יבין אותך. ומי שלא, יתרשם מהדרת פניך כמלאך, מדיבורך החותך ויבין שאתה מדבר בשפה מיוחדת. אהרון, ש"לא אז משם וידע לשונם", כדברי חזקוני לעיל, הוא זה שידבר אליהם. ואי אפשר שלא להזכיר כאן את מדרש פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פסיקא יב - בחדש השלישי שעשרת הדברות מתחילה במילה "אנכי" שהיא "לשון מצרי" - "כשגאלן הקב"ה ובא ליתן להם את התורה ולא היו יודעים לשמוע, אמר הקב"ה: הרי אני משיח להם בלשון מצרי ... אנכי, אנוך ... בלשונם".

¹⁶ עשרת אלפים.

¹⁷ עדיין. עד-אין?

¹⁸ יש שמגיהים כאן אילו התרתי בהם, אילו היינו מתחילים לפני זמן, אומר משה, ניחא.

¹⁹ מדרש זה מפתיע ברעיונו המקורי ומציע פירוש אחר ושונה לגמרי ממה שראינו עד כה. כבודות הפה והלשון שעליה מדבר משה, היא חוסר המענה שלו מול טענתו האפשרית של פרעה שאחרי שעבוד של מאתיים ועשר שנים, אחרי ששתקתם כל כך הרבה זמן, אחרי שהעם לא קם ומרד; אחרי שמהנהגת העם, ממי שהיו פעם האליטה של מצרים (יוסף), לא קמו מנהיגים שימחו כנגד השעבוד ויגאלו את העם (וגם האלהים שאתה משה בא לדבר בשמו שתק כל אותה העת) - אין לכם יותר זכות לתבוע שחרור ועצמאות. "כבדים ומכובדים הדברים הללו שאתה אומר לי" - טוען משה כלפי הקב"ה. אין לי פה להשיב לפרעה אם יטען לחזקה על בני ישראל, שכביכול נרצעו לעבדות עולם במצרים! אלמלא מדרש מפורש - אי אפשר לאומרו!

²⁰ ראה גם דברים רבה ומדרשים אחרים, שמציינים את דברי משה בתחילת ספר דברים "ואלה הדברים" מול משה בתחילת שליחותו שאומר: "לא איש דברים אני". למד משה לדבר! ראה דברינו [ואלה הדברים - בכל לשון](#) בפרשת דברים, בפרט דרשת ר' לוי שם: הרי משה, עד שלא זכה לתורה כתיב בו: לא איש דברים אנכי (שמות ד י). כיון שזכה לתורה, נתרפא לשונו והתחיל לדבר דברים. מנין? ממה שקרינו בענין: אלה הדברים אשר דבר משה".

²¹ קטע זה במדרש הוא קשה ואפשר שחסרה בו מילה. וכך נראה לנו לפסק ולבאר אותו: אם אתה (גמגמן), חייך, שְׁנָה את התורה והתרפא. ואז מתחיל משפט שמביא ראיה ממשה שכבר למד את כל התורה והתרפא מגמגומו. ותודה לפרופ' שנאן על עזרתו בפענוח קטע זה.

את כל התורה: "במדבר בערבה מול סוף". זהו שאומר הכתוב: "אָז יִדְלַג כְּאַיִל פֶּסַח וְתָרוּ לְשׁוֹן אֶלֶם כִּי־נִבְקְעוּ בַמִּדְבָּר מֵיִם וַיִּנְחֲלִים בְּעֶרְבָה" (ישעיה לה ו).²²
 23...

"הן אני ערל שפתיים" (שמות ו ל) - אמר לו הקב"ה: והרי אדם הראשון שלא למדו בריה, מנין היה יודע שבעים לשון? שנאמר: "ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים וכו' " (בראשית ב כ) -²⁴ "שם" לכל הבהמה אין כתיב כאן, אלא: "שמות", ואתה אומר: "לא איש דברים אנכי"! בסוף ארבעים שנה שיצאו ישראל ממצרים התחיל מפרש התורה בשבעים לשון: "באר את התורה הזאת לאמר".²⁵ הפה שאמר: "לא איש דברים אנכי" אמר: "אלה הדברים". והנביא צווח ואומר: "אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם", למה? "כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה", לכך נאמר: "אלה הדברים אשר דבר משה".²⁶

דברים רבה א ז, פרשת דברים

"אלה הדברים" אמר ר' תנחומא: למה הדבר דומה? לאדם שהיה מוכר ארגמן והיה מכריז: הרי ארגמן.²⁷ הציץ המלך ושמע את קולו, קרא אותו ואמר לו: מה אתה מוכר? אמר לו: לא כלום. אמר לו: אני שמעתי את קולך שהיית אומר הרי ארגמן, ואתה אומר לא כלום?! אמר לו: מְרִי, אמת ארגמן הוא, אלא אצלך אינו כלום. כך משה לפני הקב"ה שברא את הפה ואת הדיבור, אמר: "לא איש דברים אנכי" (שמות ד ל), אבל אצל ישראל כתוב בו: "אלה הדברים".²⁸

אוצר המדרשים (אייזנשטיין) משה עמוד 368

"הן קרבו ימך למות", אמר משה לפני הקב"ה: בלשון ששיבחת אותך בפני ששים רבוא ואמרתי להם: "הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים וגו' " - בלשון הזה אתה גוזר עלי מיתה? א"ל הקב"ה: לא כן, אלא כשם ששלחתך אל פרעה מלך מצרים להוציא בני מתחת ידיו אמרת לי: "הן אני ערל שפתיים" ועדיין "הן" שמורה לך! וכשם ששיבחת אותי כנגד ששים רבוא ואמרתי: הן לה' אלהיך השמים וגו', כך אני מעלה אותך ראש על חמישים וחמישה רבוא צדיקים גמורים, מְנַן ה"ן, בתוך גן עדן, אחר מיתתך.²⁹

²² כדרכנו השלמנו את הפסוק עד סופו (בדפוסים הוא מובא חלקית) שהרי סופו המתאר את המים הוא עיקר הדרשה. התורה שנמשלה למים היא שהתירה את לשונו של האילם, כבד הפה במקרה של משה, היא שהביאה מרפא. מחלקי המים ...

²³ השמטנו כאן את הקטע שכבר הבאנו לעיל באותו מדרש, תנחומא פרשת דברים סימן ב על כך שמה לא ידע שבעים לשון.

²⁴ ראה דברינו [מקרא שמות במקרא](#) בפרשת ויצא על חכמת אדם הראשון שעלתה על זו של המלאכים, בכך שידע לתת שמות לכל בעלי החיים, היינו יצר שפה; ולא עוד, אלא שנתן שם לעצמו: "אני נאה להיקרא אדם שנבראתי מן האדמה" ואף לקב"ה בכבודו ובעצמו: "לך נאה להקראות אדוני שאתה אדון לכל בריותיך". אמר ר' אחא: "אני ה' הוא שמי" (ישעיה מב ח) - הוא שמי שקרא לי אדם הראשון.

²⁵ כדברי מדרש בראשית רבה מט ב: "בשבעים נפש ירדו אבותיך, מעמיד אני מהן שבעים זקנים ... ומעמיד אני מהן משה שהוא הוגה בתורה בשבעים לשון, שנאמר: הואיל משה באר את התורה הזאת וגו' ". כך הוא ה-"ביאור" שנזכר בתחילת ספר דברים. ובסוף הספר, בציווי על כתיבת התורה על המזבח לאחר שיעברו את הירדן "באר היטב" (דברים כז א-ח), מדובר ב-"ביאור" של **כתיבת התורה** בשבעים לשון על מנת שכל עמי העולם יוכלו לקרוא אותה. ראה דברינו [האבן תשומר את האבן](#) בפרשת כי תבוא.

²⁶ ובדברים רבה א א: " ... אמר הקב"ה: ראה לשונה של תורה מה חביבה שמרפא את הלשון ... כל שהוא אלם ולועט הימנו לשונו מתרפא ומצחצחה מיד בדברי תורה ... הרי משה, עד שלא זכה לתורה כתיב בו: לא איש דברים אנכי (שמות ד י). כיון שזכה לתורה, נתרפא לשונו והתחיל לדבר דברים. מנין? ממה שקרנו בענין: אלה הדברים אשר דבר משה". כפי שרק בסוף ימיו זכה משה להיקרא "איש האלהים" (ראה דברינו [משה איש האלהים](#) בפרשת וזאת הברכה), כך גם בדיבורו; רק בערוב ימיו, רק ערב פטירתו, זכה משה להיפטר מכבודות הפה שלו, שבא כתוצאה ממום ילדות או מכל סיבה אחרת, ולהיות "איש דברים" המוסר את התורה ואת דבריו האישיים לעם ממנו הוא קעת נפרד בבהירות וברהיטות. החיבור לתורה המרפאת מרמז שאולי משה נפטר מכבודות הפה שלו עוד הרבה לפני כן, אולי המום היה רק מול פרעה ויש שיטות שהיה זה לכבודו של אהרון שהוא יהיה לפה. אבל ההצהרה וההודעה על כך, היא בתחילת ספר דברים, במשנה תורה בו משה לא רק שונה את התורה, אלא מביע הרבה מאד מרחשי ליבו האישיים, בוודאי יותר מבכל חומשי התורה האחרים.

²⁷ צבע ארגמן הוא צבע המלכות אבל גם התכלת, אסתר ח טו בבגדי המלכות של מרדכי, במדבר רבה יב ד בפרוכת ועוד.

²⁸ בעקבות המדרש הקודם המשכנו עוד מעט לספר דברים. אפשר לומר שכלפי הקב"ה, אולי גם כלפי פרעה שבביתו גדל משה (ראה דברינו [לחלוק כבוד למלכות](#) בפרשת וארא), משה הוא כבד פה ולא איש דברים. אבל כלפי בני ישראל הוא איש דברים ודיבורים הרבה. ואגב, ההווה מדרש זה עם המדרש בויקרא רבה טז ב בסיפור על הרוכל שמכר סם חיים ור' ינאי ביקש לקנות ממנו. ראה דברינו [מצורע – מוציא שם רע](#) בפרשת מצורע.

²⁹ משה אולי התרפא בסוף ימיו מכבודות הלשון שלו, אבל דבריו החוזרים ונשנים בכבודות זו וסירובו המתמשך לקבל עליו את השליחות, נזכרו לו עד יומו האחרון ולא נרפאו. "הן קרבו ימך למות" הוא כנגד "הן אני ערל שפתיים" ולא יועילו תשבחות משה: "הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים". עדיין "הן" שמורה לך! וכבר ראינו מדרשים רבים "שיוורדים" על משה ומסרבים למחול על מעשים שעשה ומתחשבים איתו על קוצו של יר"ד ומדקדקים איתו על חוט השערה. ראה דברינו [יען לא האמנתם בי](#) בפרשת

שבת שלום
מחלקי המים

חוקת, [כי לא תעבור את הירדן הזה](#) בפרשת ואתחנן ועוד. אפשר אולי רק להפריד בין רצון משה להמשיך לחיות בעולם הזה ובין שכרו לעולם הבא.